

УДК 37.041:371.13

В.А. ФРИЦЮК,

доцент кафедри педагогіки

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО БЕЗПЕРЕРВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ

У статті досліджено сутність понять «професійний саморозвиток» та «готовність майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку». Здійснено узагальнення наукових поглядів на поняття «готовність майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку». Сформульовано авторський погляд на трактування досліджуваного поняття. Доведено важливість формування готовності до професійного саморозвитку у процесі підготовки майбутніх педагогів у ВНЗ.

Ключові слова: професійний саморозвиток, готовність, майбутні педагоги, безперервний саморозвиток, безперервний професійний саморозвиток, готовність майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку.

Постановка проблеми. Нині, в складних суспільних умовах швидких змін, глобального оновлення не лише технологічної бази, а й ціннісної та інших сфер, а також зростання економічної і географічної мобільності фахівців, зокрема майбутніх педагогів, загострюється проблема їхньої відповідності потребам безпосередньої діяльності. Розв'язання цієї проблеми варто шукати в площині безперервного професійного розвитку і саморозвитку особистості впродовж життя. Ця проблема насамперед стосується підготовки педагогічних кадрів, адже саме вони формуватимуть суб'єкти різних видів людської діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасних наукових дослідженнях питання формування готовності майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку є недостатньо дослідженими. Проте на сьогодні вже існує низка праць, що дає чітке уявлення стосовно досліджуваного поняття. Заслужують на увагу публікації, у яких розглядаються різні аспекти проблеми саморозвитку як у теоретичному, так і в практичному планах, наприклад, таких авторів, як О. Власова, В. Мастеров, В. Садова та ін. Серед вітчизняних досліджень варто назвати праці А. Бистрюкової (стосуються проблеми формування готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів початкових класів засобами проєктивної технології); Р. Цокура (формування потенціалу професійного саморозвитку в майбутніх викладачів вищої школи у процесі магістерської підготовки); П. Харченко (формування готовності до професійного саморозвитку у майбутнього педагога-музиканта); Т. Стрітьєвич (формування здатності до професійного саморозвитку майбутніх учителів образотворчого мистецтва); Т. Тихонова (педагогічні умови професійного саморозвитку майбутнього вчителя інформатики) та ін. Проте проблема підготовки студентів педагогічних вищих навчальних закладів до професійного саморозвитку у нових соціально-економічних умовах потребує окремого глибокого вивчення.

Формулювання мети. Мета статті полягає у дослідженні існуючих підходів до трактування професійного саморозвитку майбутніх педагогів та готовності майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку у психолого-педагогічній науці та пошуку можливого узагальнення таких підходів та формування єдиного комплексного поняття на цій основі.

Виклад основного матеріалу. Важливим завданням системи освіти України сьогодні стає формування персоналізованої готовності кожної людини до саморозвитку, наголошує Л. Зязюн, до виконання громадянського обов'язку найістотнішого вияву природовідповідних творчих можливостей і обов'язку самозабезпечення себе в соціумі на рівні необхідних життєвих потреб та інтересів засобами учіння і виховання в інституціональних закладах держави, з підготовкою себе до самоучіння, самовиховання, самовияву творчої активності і самоідентифікації впродовж життя [1]. Як стверджує науковець, три етапи готовності до саморозвитку, зокрема підготовчий, інтегруючий і креативний є базовими структурними складовими для пояснення і забезпечення процесу становлення та розвитку компетенцій суб'єктів учіння, які дозволяють їм більш-менш комфортно адаптуватися до соціальних змін, знайти внутрішні ресурси для збагачення знаннєвого і почуттєвого потенціалу, модернізувати професійні уміння та світоглядні орієнтації.

Оскільки процес саморозвитку професійних якостей майбутнього фахівця має бути цілеспрямованим, змістовним, тобто таким, що спрямовує людину на саморозвиток, організує професійне самозростання, вважає С. Некрасова, остільки є необхідність розглянути сутність як власне професійного саморозвитку, так і формування готовності до нього [8].

Психологічна готовність розглядається у зв'язку з психічними функціями, формування яких вважається необхідним для досягнення відповідних результатів діяльності, тобто «готовність» визначається як психофізіологічний стан, що забезпечує швидкість актуалізації необхідного досвіду. За умов особистісного підходу готовність розглядається в контексті особистісних передумов успішної діяльності. Цей підхід передбачає вдосконалення психічних процесів, станів і властивостей особистості, які необхідні для ефективної діяльності, тобто готовність трактується як особистісне утворення, інтегративна стійка характеристика, що сприяє успішній діяльності.

Професійна готовність, як стверджує А. Кужельний, – це інтегративна професійно значуща якість особистості майбутнього вчителя, що представляє собою систему взаємозалежних структурних компонентів, до яких належать особистісні та процесуальні аспекти. Різноманітність підходів до пояснення феномена готовності до професійного саморозвитку дозволяє показати її як інтегративну якість особистості педагога-професіонала, як умову та передумову ефективної педагогічної діяльності, як узагальнений показник професійної компетентності майбутніх вчителів технологій, як мету професійного самовдосконалення [6].

Готовність до саморозвитку не часто була предметом спеціальних досліджень, на відміну від готовності до діяльності в цілому.

Готовність студентів до професійного саморозвитку є, на думку К. Соцького, особливим особистісним станом, що передбачає наявність у студента мотиваційно-ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності, прагнення до розширення й поглиблення професійних знань і вмінь, спрямованість на вдосконалення індивідуальних якостей, необхідних у професійній діяльності з метою успішного просування в ній [11].

Цілком погоджуємося з О. Остапчук [10, с. 13], яка вважає, що орієнтирами й показниками вищої педагогічної освіти повинні стати не лише традиційні критерії – рівень знань, працевлаштування, а й прояв суб'єктності, внутрішніх механізмів саморегуляції особистості, її здатність до самореалізації. На думку науковця, однією з ключових проблем вищої педагогічної освіти є формування у майбутнього педагога готовності до професійного саморозвитку в процесі самопроекування особистісних і професійних якостей. Зауважимо, що О. Остапчук акцентує увагу на такому явищі, як професіоналізація, під якою розуміє формування позиції, інтеграцію особистісних і професійних якостей у процесі виконання обов'язків. І саме професіоналізація, на її думку, як психологічна категорія відображає процес саморозвитку особистості протягом життя, в межах якого відбувається становлення специфічних видів суб'єктної активності особистості на основі розвитку і структурування сукупності професійно орієнтованих її характеристик, що забезпечують реалізацію функцій пізнання, спілкування і регуляції в конкретних видах діяльності та на різних етапах професійного шляху.

Готовність до діяльності в працях учених розглядається в рамках різних підходів – особистісного та функціонального. Наприклад, в рамках функціонального підходу готовність розглядається як певне психічний стан індивіда; при цьому підкреслюється тимчасова ха-

рактеристика (готовність розглядається в тимчасовому стані, точніше як короткочасне або довготривале, в цьому переважаючим в даний момент стані активуються психічні функції); пояснюється, як вміння себе мобілізувати психічно і фізично. Слідом за Ю. Бабанским, В. Шадриковим та ін. А. Чурсіна [12] визначає готовність як прояв індивідуальних якостей особистості та їх цілісності, які обумовлені ефективним характером діяльності з високою результативністю. Таким чином, під готовністю А. Чурсіна розуміє інтегровану якість особистості, що припускає єдність мотиваційної та процесуальної систем діяльності, необхідну для саморозвитку та самовдосконалення.

У Книзі національної освіти України (за ред. В. Кременя) стверджується, що основна відповідальність за безперервний професійний розвиток лягає на педагогічних і науково-педагогічних працівників, функцією яких є відтворення і збагачення кадрового потенціалу держави. Саме до цієї категорії персоналу висувається вимога органічного поєднання можливостей різних (формальної, неформальної та інформальної) складових системи педагогічної і науково-педагогічної освіти. Крім того, прискорення й радикалізація суспільних змін виражається в ускладненні, швидкій інформатизації всіх аспектів життєдіяльності, зростанні економічної потреби у фахівцях дослідницько-інноваційно-майстерного типу. Це вимагає посилення ролі вищих (магістерського, докторського) формальних освітніх рівнів (а також і науково-педагогічних кадрів), спонукаючи розбудовувати цілісну систему неформальної та інформальної освіти, зокрема освіти дорослих. Адже, приміром, у 30 країнах Організації економічного співробітництва і розвитку лише 1 відсоток населення після 40-річного віку перебуває у формальній освіті, пов'язаній із здобуттям певного освітнього рівня (за Міжнародною стандартною класифікацією освіти).

Погоджуючись з С. Кузіковою [7], вважаємо готовність до саморозвитку надзвичайно важливим моментом саморозвитку особистості як актуалізованого, усвідомленого та керованого процесу позитивної особистісної зміни.

П. Горностай [2] розуміє готовність до саморозвитку як системне явище ситуативної або довгострокової, стійкої готовності, що є діалектичною єдністю психічних процесів і властивостей особистості. Готовність являє собою систему особистісної та функціональної, а також змістовної та оціночної сторін. Виділені блоки – це різні форми прояву готовності, що зустрічаються в реальній життєдіяльності суб'єкта.

Готовність до професійного саморозвитку, на думку О. Колодницької, є неперервним, цілеспрямованим процесом, який ґрунтується на свідомому прагненні до особистісного й професійного зростання і характеризується єдністю когнітивного, емоційно-особистісного, діяльнісно-поведінкового компонентів, здібностями особистості, її духовним та інтелектуальним потенціалом, інтересами, переконаннями, прагненнями й виявляється в активній, творчій позиції щодо пізнання навколишнього світу [5, с. 14].

Готовність майбутнього вчителя музики до професійного саморозвитку Л.А. Бондаренко розуміє як інтегровану професійну якість фахівця, яка виявляється у мобілізації духовних сутнісних сил особистості (О. Олексюк), характеризує наявність і певний рівень мотивації, музично-педагогічних цінностей, знань, умінь, досвіду самотворчої діяльності, забезпечує здійснення та високу ефективність професійного саморозвитку в інструментально-виконавській діяльності [1].

Слід також урахувати, як записано в Книзі національної освіти України (за ред. В.Г. Кременя), що педагогічна і науково-педагогічна діяльність (як професійна) зумовлює суттєві персональні деформації (професійного походження). Виникнення особистісних деформацій професійного походження призводить до суттєвого зниження якості професійної діяльності. Отже, необхідно враховувати цей аспект у процесі фахового розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників. Саме тому науковці вважають стратегічною метою системи фахового зростання педагогічних і науково-педагогічних працівників забезпечення умов для їхнього безперервного професійного розвитку і саморозвитку, формування відповідних потреб. Це може бути досягнуто шляхом реалізації низки тактичних цілей:

– розроблення й запровадження соціальних мотивацій (стимулів і заохочень) актуалізації потреби в безперервному підвищенні професіоналізму всіх категорій педагогічних і науково-педагогічних працівників;

– створення умов для утримання фахівців у сфері педагогічної і науково-педагогічної діяльності;

– розвиток післядипломної педагогічної й науково-педагогічної освіти, включаючи періодичне підвищення кваліфікації учителів і викладачів, розроблення засад і технологій навчання дорослих;

– кількісне збільшення й якісне поліпшення аспірантури та докторантури як основних інститутів підготовки науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації;

– підвищення уваги до проблем персонального розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників, передусім до тих змін, що відбуваються в процесі професійної діяльності, створення умов для оптимізації і гармонізації тенденцій професійного вдосконалення [4].

Зазначене повною мірою стосується організації фахової підготовки майбутніх педагогів, що зумовлюється специфікою їх майбутньої професійної діяльності, спрямованої на всебічний розвиток учнів. Це вимагає від педагога особливих індивідуальних якостей, прогресивної системи цінностей, а головне – осмисленого ставлення до себе як суб'єкта професійної діяльності, готового до безперервного професійного саморозвитку.

Висновки. Отже, спираючись на вищезазначених науковців, «готовність майбутнього педагога до безперервного професійного саморозвитку» розуміємо як здатність студента здійснювати цілеспрямовану рефлексивну діяльність, пов'язану з: проектуванням і реалізацією якісних змін своєї особистості як носія педагогічної культури; корекцією педагогічної діяльності; подоланням бар'єрів; контролем поточних змін і співвідношенням результатів з тенденціями розвитку педагогічної культури в цілому.

Перспективи подальших досліджень полягають у пошуку й розробці ефективних методів діагностики досліджуваної якості, обґрунтуванні оптимальних педагогічних умов та технологій формування готовності майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку.

Список використаних джерел

1. Бондаренко Л.А. Формування готовності майбутнього вчителя музики до професійного саморозвитку у процесі інструментально-виконавської підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Лариса Анатоліївна Бондаренко. – Київ, 2014. – 235 с.

2. Горноста́й П.П. Готовность личности к саморазвитию как психологическая проблема / П.П. Горноста́й // Проблема саморазвития личности: методология и практика. – Луцк, 1990. – С. 126–138.

3. Зязюн Л.І. Саморозвиток особистості в освітній системі Франції: монографія. – К.; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – 386 с.

4. Книга національної освіти України / Акад. пед наук України; за ред. В.Г. Кременя. К., 2009 (1) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://refdb.ru/look/1238872-r6.html>

5. Колодницька О.Д. Стимулювання професійного саморозвитку майбутнього вчителя гуманітарного профілю засобами проектних технологій: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ольга Дмитрівна Колодницька. – Хмельницький: Б.в., 2012. – 20 с.

6. Кужельний А.В. Формування готовності до професійного саморозвитку майбутнього вчителя технологій: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Андрій Володимирович Кужельний; ДВНЗ «Переяслав-Хмельницьк. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2014. – 20 с.

7. Кузікова, Світлана Борисівна. Психологія саморозвитку [Текст]: навч. посіб. / С.Б. Кузікова; Сум. держ. пед. ун-т ім. А.С. Макаренка. – Суми: МакДен, 2011. – 149 с.

8. Некрасова С.М. Формування готовності до професійного саморозвитку майбутніх магістрів з управління навчальним закладом: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Світлана Миколаївна Некрасова. – Запоріжжя, 2012. – 20 с.

9. Остапенко Е.О. Формування готовності майбутніх економістів до професійного саморозвитку: метод. рек. / Е.О. Остапенко. – К.: Талком, 2015. – 84 с.

10. Остапчук О. Професійний саморозвиток і самопроєктування в системі педагогічної освіти / О. Остапчук // Шлях освіти. 2007. – № 4. – С. 13–18.

11. Соцький К.О. Структура готовності студентів медичних коледжів до професійного саморозвитку / К.О. Соцький // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. 2014. – № 1. – С. 55–62.

12. Чурсина А.С. Формирование готовности к профессиональному саморазвитию у студентов вуза в процессе изучения психолого-педагогических дисциплин: автореф. дис. ... канд. пед наук. 13.00.08 – теория и методика профессионального образования. Челябинск. 2011. – 18 с.

References

1. Bondarenko, L.A. (2014). *Formuvannia hotovnosti maibutnoho vchytelia muzyky do profesiinoho samorozvytku u procesi instrumentalno-vykonavskoyi pidhotovky* [Formation of readiness of the future teacher of music for professional self-development in the instrumental performance training]. Kyiv, 235 p. (In Ukrainian).

2. Hornostai, P.P. (1990). *Hotovnost lichnosti k samorazvitiuu kak psikhologicheskaya problema* [Willingness to self-development of personality as a psychological problem]. *Problema samorazvitiia lichnosti: metodolohiia i praktika* [The problem of self-development: methodology and practice]. Lutsk, p. 126-138 (In Russian).

3. Ziaziun, L.I. (2006). *Samorozvytok osobystosti v osvittii systemi Francii* [Self-development of personality in the French educational system]. Kyiv, Mykolaiv, MDHU im. Petra Mohyly, 386 p. (In Ukrainian).

4. *Knyha nacionalnoyi osvity Ukrayiny* (2009). Retrieved from: <http://refdb.ru/look/1238872-p6.html> (In Ukrainian).

5. Kolodnytska, O.D. (2012). *Stymuliuвання profesiinoho samorozvytku maijbutnoho vchytelia humanitarnoho profiliu zasobamy proektnykh tekhnolohii* [Promote professional self-development of the future teacher of humanities means desihn technology]. Xmelnytskyi, 20 p. (In Ukrainian).

6. Kuzhelnyi, A.V. (2014). *Formuvannia hotovnosti do profesiinoho samorozvytku maibutnoho vchytelia tekhnolohii* [Formation of readiness for professional self-development of the future teacher of technology]. Pereiaslav-Xmelnytskyi, 20 p. (In Ukrainian).

7. Kuzikova, S.B. (2011). *Psykholojiha samorozvytku* [Psychology self]. Sumy, MakDen, 149 p. (In Ukrainian).

8. Nekrasova, S.M. (2012). *Formuvannia hotovnosti do profesiinoho samorozvytku maibutnykh mahistriv z upravlinnia navchalnym zakladom* [Formation of readiness for professional self-development of future masters of the university management]. Zaporizhzhia, 20 p. (In Ukrainian).

9. Ostapenko, E.O. (2015). *Formuvannia hotovnosti maibutnykh ekonomistiv do profesiinoho samorozvytku* [Formation of future economists to professional self-development]. Kyiv, Talkom, 84 p. (In Ukrainian).

10. Ostapchuk, O. (2007). *Profesiinyi samorozvytok i samoproektuvannia v sytemi pedahohichnoyi osvity* [Professional self-development and samoproektuvannia system of teacher education]. *Shliakh osvity* [Through education], no. 4, p. 13-18 (In Ukrainian).

11. Sotskyi, K.O. (2014). *Struktura hotovnosti studentiv medychnykh koledzhiv do profesiinoho samorozvytku* [The structure of readiness of students of medical colleges for professional self-development]. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho nacionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Pedahohika* [Scientific notes Ternopil National Pedagogical University named after Vladimir Hnatiuka. Pedahohika], no. 1, p. 55-62 (In Ukrainian).

12. Chursina, A.S. (2011). *Formirovanie hotovnosti k professionalnomu samorazvitiuu u studentov vuza v processe izucheniiia psikhologo-pedahohicheskikh distsiplin* [Formation of readiness for professional self-development of high school students in the study of psycho-pedagogical disciplines]. Cheliabinsk, 18 p. (In Russian).

В статье исследована сущность понятий «профессиональное саморазвитие» и «готовность будущих педагогов к непрерывному профессиональному саморазвитию». Осуществлено обобщение научных взглядов на понятие «готовность будущих педагогов к непрерывному профессиональному саморазвитию». Сформулировано авторский взгляд на трактовку изучаемого понятия. Доказана важность формирования готовности к профессиональному саморазвитию в процессе подготовки будущих педагогов в вузе.

Ключевые слова: профессиональное саморазвитие, готовность, будущие педагоги, непрерывный саморазвитие, непрерывное профессиональное саморазвитие, готовность будущих педагогов к непрерывному профессиональному саморазвитию.

The essence of the «professional self-development» and «readiness of future teachers for continuing professional self-development» is investigated in the article. Generalization of scientific views as to the «readiness of future teachers for continuing professional self-development». The view of author was highlighted in respect to this concept in the article. The importance of forming of readiness to professional self-development in the process of training of future pedagogs in universities was proved.

Key words: professional self-development, readiness, future teachers, continuous self-improvement, continuous professional self-development, readiness of future teachers for continuing professional self-development.

Одержано 25.10.2016.